

УДК 351.305

С. О. БОРИСЕВИЧ, К. І. БОНДАРЕНКО

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ В УКРАЇНІ

Розглянуто стан і тенденції розвитку управління гуманітарною сферою в Україні. Підкреслено важливість систем освіти, науки, культури, охорони здоров'я та соціального захисту, які є складовими частинами гуманітарної сфери у формуванні духовних цінностей. Глибинні інтереси суспільства, його моральне здоров'я, перспективи майбутнього вимагають постановки цих проблем у центр уваги всього суспільства.

State and trends of humanitarian sphere management in Ukraine are shown in the article. Solution of the problems in this sphere is crucial for moral health and success in all spheres of social economic life in Ukraine.

Однією з ознак сучасної тенденції світового розвитку є приділення особливої уваги духовному компоненту – одному з головних чинників розвитку всіх сфер суспільного життя [9]. Пріоритет духовних цінностей формується в тому разі, коли людина стає цілісним центром і “мірою всіх речей”. Історичний розвиток свідчить, що жодна країна світу не вийшла з управлінської та економічної криз, не подолавши кризу духовну [5]. Згідно із законами суспільного розвитку, піднесення духовності громадян дозволяє подолати економічну, політичну, гуманітарну, екологічну та інші кризи [10].

Без досягнення певного рівня духовності важко сподіватися на прискорення процесів економічного реформування, а без сформованої україноцентристської свідомості з чітко визначеними параметрами духовної культури, мови, традицій, історичної пам'яті, базових національних цінностей складно змінити атмосферу на всіх рівнях суспільного життя. Потрібно відмітити, що подібні реформаційно-трансформаційні процеси мають найбільший успіх, коли вони гармонізуються і синхронізуються в своєму розвитку.

Соціальні інститути, які формують духовні цінності, традиційно відносять до гуманітарної сфери. Системи освіти, науки, культури, охорони здоров'я та соціального захисту є складовими частинами цієї сфери [2]. Соціально орієнтоване суспільство не формується без забезпечення розвитку гуманітарної сфери, на яку покладено практичне здійснення цього завдання. Зрозуміло, що розв'язання проблем у цій сфері набуває особливого значення у процесі становлення України як держави [8]. Глибинні інтереси суспільства, його моральне здоров'я, перспективи майбутнього вимагають постановки цих проблем у центр уваги всього суспільства. Наслідком традиційного розуміння освіти та культури, охорони здоров'я як непродуктивних сфер суспільного життя і недооцінки взаємозалежності їхнього розвитку та національної економіки є мізерна фондоозброєність цих сфер, порівняно з галузями матеріального виробництва.

Освіта – це принципово демократичний інститут суспільства. Загальна, єдина в своїх основах система освіти – одна з найважливіших засад, соціальних інститутів сучасного суспільства. В індустріальному та постіндустріальному суспільствах люди формують свій потенціал на основі тривалого, систематичного навчання. Загальна підготовка, формування широкого кругозору, необхідного для поступової спеціалізації діяльності, як і досягнення саме такої спеціалізації, – важлива функція сучасної освіти. Тому загальна, єдина в своїй основі система освіти – один із найважливіших соціальних інститутів сучасного суспільства, вирішальний чинник, що забезпечує його моральну зрілість [6]. Майже кожний уряд будь-якої країни прагне зробити освіту пріоритетним об'єктом фінансування. Сьогоднішнє прагнення державних службовців та освітян України до формування відкритої системи освіти, визначення пріоритету міжнародної освітньої парадигми, переважна орієнтація на двоступеневу систему освіти активізують міжнародне визнання українського освітнього простору. В умовах міжнародної комунікації, демократизації навчального процесу, автономізації університетів важливим є формування в молодих громадян України національної самосвідомості, прагнення отримати повноцінну фахову освіту та відродження найкращих національних освітянських традицій.

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації освіта стає не тільки однією з найважливіших для держави інвестиційних сфер, але і сферою, що забезпечує випереджальну “соціальну рентабельність”. Тому освіта в цивілізованих державах повинна базуватися на взаємообміні, взаємозалежності з іншими сферами економіки. Позитивність цих обмінів може полягати в конструктивності та творчій спрямованості управління освітою, підвищенні (за рахунок міжнародних контактів) культури викладацької праці; загальних (міжнародних) підходах до стану і перспектив школи майбутнього та наявності спільних для різних країн цілей, методів навчання; цілеспрямованому і гнучкому відборі методик [7].

У складних суперечливих умовах переходу України до демократії освіта постає вкрай важливим і дійовим важелем радикального інтелектуального повороту в бік демократії та інститутів громадянського суспільства. Вона має утверджувати не тільки національну, але й європейську громадянськість, бути відкритою для взаємозбагачення культур, культивуючи діалог між ними. Стратегічною метою освіти, родинного й суспільного виховання має стати формування активного, гуманістично спрямованого, гармонійно розвинутого громадянина демократичного суспільства, життєдіяльність якого ґрунтується на національно-культурних і загальнолюдських цінностях [8].

Слід також зазначити, що освіту тісно пов'язано з формуванням еліти всіх сфер суспільного життя, яка належить до соціальної групи, завдяки притаманному їй представникам специфічному способу життєдіяльності забезпечує духовно-інтелектуальне підґрунтя самоорганізації та розвитку суспільства. Суспільне значення наукової еліти важко переоцінити. В Україні зруйновані й не діють тонкі механізми науки, які б забезпечували просування представників елітного корпусу до верхніх шарів ієрархічних пірамід у сфері науки. Наукова квазіеліта в Україні породила тенденцію руйнування етичних, моральних норм, критеріїв, якими мають

керуватися вчені, призвела до девальвації традиції формування наукового співтовариства з неформальними контактами, унаслідок чого, у першу чергу, постраждали етичні та соціокультурні цінності науки, прагнення істини, здорова мораль, традиції. Відтворення елітних принципів побудови науки як соціального інституту, відтворення тонких механізмів її функціонування має відбуватися на певних правових засадах переструктурування соціальних інститутів на елітному принципі, відповідних концепціях освіти, виховання, а також дій, спрямованих на формування громадянського суспільства.

Культура є продуктом суспільства, і її стан позначається на всіх сферах суспільного життя: у спілкуванні між людьми на всіх рівнях, у виробництві, у ставленні до навколишнього середовища і до власного здоров'я [10].

Одними з основних принципів культурної політики України є визнання культури одним із головних чинників самобутності української нації та національних меншин, утвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті, орієнтація як на національні, так і на загальнолюдські цінності, визнання їхньої пріоритетності над політичними і класовими інтересами. Протягом усього періоду існування незалежної Української держави влада приділяла увагу цьому напрямку, про що свідчить прийняття низки постанов Кабінету Міністрів України й указів Президента України. Слід зазначити, що, аналізуючи причини занепаду культурно-мистецької сфери в нашій державі, Президент України у щорічних посланнях до Верховної Ради України звертав увагу на неефективність державної культурної політики, якій притаманні сьогодні використання прямого адміністрування та бюджетного утримання мережі державних та комунальних закладів культури. Відсутні важелі непрямого державного фінансування (податкові пільги тощо). Фрагментарним та суперечливим є законодавство в частині регулювання діяльності неприбуткових організацій, не відпрацьовано механізми підтримки культурно-мистецьких проєктів (спонсорство, меценатство, конкурсне надання грантів). Держава не має дієвих механізмів стимулювання та регулювання розвитку недержавних закладів культури. Підхід до розвитку культури з боку органів державного управління на сьогодні відбувається за "залишковим принципом". В Україні до цього часу не прийнято загальнодержавну програму дій щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства, в якій було б передбачено конкретні заходи, спрямовані на вдосконалення заходів щодо розвитку в цій сфері.

Охорону здоров'я слід розглядати не тільки як складову гуманітарної сфери, а і з точки зору національної безпеки країни. "Здоров'я народу – багатство країни," – було проголошено в радянські часи. Стан здоров'я населення України віддзеркалює його соціально-економічне та моральне благополуччя, є могутнім фактором впливу на економічний, трудовий і культурний потенціал суспільства [4]. В останні роки система охорони здоров'я в державі зазнає значних труднощів. Спад життєвого рівня населення, залишковий принцип фінансування системи, використання не за призначенням бюджетних коштів, неефективність системи фінансування закладів охорони здоров'я суттєво позначилися на погіршенні здоров'я населення України. Загальнодоступна мережа закладів охорони здоров'я у плані медичних технологій

помітно регресує, зменшилась доступність безоплатної медичної допомоги. Сформувалась критична ситуація в диференціації можливостей отримати медичну допомогу між різними соціальними групами населення та жителями міста і села.

Однак система медичної допомоги населенню має багато ефективних надбань. Диспансерний принцип, запобігання поширенню інфекційних захворювань, технології санітарного догляду, діагностична школа тощо – усе це потребує лише вдосконалення форми та поліпшення якості.

Погіршення ефективності соціально-економічних умов життя населення (злидні, безробіття), зневага до здорового способу життя (неправильне харчування, паління, зловживання алкоголем), екологічна криза призводять до збільшення кількості соціальних стресів і більш високого рівня захворюваності та смертності. Покращити ситуацію в охороні здоров'я зможуть зміни принципів державного управління ресурсами в цій сфері [1].

Державне управління охороною здоров'я має вирішувати цілу низку завдань соціальної політики держави. Оптимізація діяльності системи охорони здоров'я передбачає численні соціальні, організаційні, науково-методичні, санітарно-епідеміологічні, морально-етичні заходи, а також підготовку медичних кадрів. Характерною особливістю державного управління системою охорони здоров'я є комплексність, системність, загальний характер, тому, враховуючи управлінські, економічні, правові, організаційні засоби, на державному рівні має бути прийнято єдину системну концепцію розвитку системи охорони здоров'я. Насамперед, вона повинна включати аналіз принципів взаємозв'язку соціально-економічних галузей та охорони здоров'я з метою прогнозування стійкого розвитку, а також визначення показників і критеріїв управління.

Поліпшення державного управління в країні сприяло б запровадження у практику діяльності органів виконавчої влади, що здійснюють державне управління в галузі охорони здоров'я, принципів загальних закономірностей розвитку управління, особливостей (географічних, економічних, соціальних, етнічних) держави в цілому чи регіону. До основних завдань розвитку системи охорони здоров'я в сьогодишніх умовах належать: розроблення ефективної системи матеріального стимулювання медичних працівників та розвиток і вдосконалення правового забезпечення, підготовка висококваліфікованих кадрів організаторів охорони здоров'я.

Сьогодні активно дискутується проблема запровадження в Україні загальнообов'язкового соціального державного медичного страхування [3]. Нині серед представників центральних органів законодавчої та виконавчої влади поки що немає єдиної точки зору на шляхи оптимального вирішення проблем, пов'язаних із запровадженням та реалізацією в державі положень загальнообов'язкового соціального державного медичного страхування. Слід виділити високий потенціал української системи охорони здоров'я відносно максимального охоплення населення медичною допомогою через розгалужену структуру лікувально-профілактичних закладів. Проблеми, які в них виникають, свідчать про необхідність реформування системи їхнього фінансування та управління, тому що галузь охорони здоров'я повинна однією з перших перебудуватися відповідно до соціально-економічної ситуації, що склалася в країні.

Враховуючи всю складність та нагальну потребу реформування, зміни економічних засад функціонування охорони здоров'я в Україні, значним поштовхом цьому мають бути економічні засади функціонування галузі. Необхідна багатоканальна система фінансування, а також солідарна участь у забезпеченні потреб громадян у медичних послугах через запровадження в державі обов'язкового соціального медичного страхування.

Державна страхова медицина знаходиться сьогодні на рівні законопроектів, проте в Україні існує добровільне медичне страхування. І майже 150 страхових компаній вже одержали ліцензії на цей вид страхування. Послуги, які пропонують страхові компанії в рамках добровільного медичного страхування, поділяються за такими основними програмами: поліклініка (у тому числі забезпечення медикаментами); стаціонар; невідкладна медична допомога; стоматологія.

Деякими компаніями пропонуються додатковий сервіс та пільги; довірені лікарі; медичне обслуговування вдома, спеціальні програми для вагітних жінок, профілактичні заходи, безкоштовна видача полісів зі страхування медичних витрат під час поїздок за кордон, пільгове страхування членів родини, знижки при колективному страхуванні, а також для клієнтів, з якими компанії працюють за іншими видами страхування або для постійних клієнтів з медичного страхування [3]. Отже, наявний досвід страхової медицини у приватному секторі підтверджує доцільність проведення реформування охорони здоров'я в цьому напрямі.

Державна політика в управлінні гуманітарною сферою має стати пріоритетним стратегічним напрямом та визначальним чинником національного прогресу України у XXI ст. При цьому гуманітарна сфера має розглядатися як каталізатор розвитку цивілізації, як фактор формування духовної зрілості, компетентної, соціально активної особистості, котра почувається комфортно в умовах будь-якої професійної діяльності.

Література:

1. *Базилевич А. Я.* Демократизація управління охороною здоров'я на сучасному етапі / А. Я. Базилевич // Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності публічних службовців: теорія, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентіві України. – Львів, 2007. – С. 323 – 326.

2. *Вдовенко С. М.* Соціально-економічні та управлінські основи реформування гуманітарної сфери регіону в умовах перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.04 / С. М. Вдовенко. – К., 1999. – 18 с.

3. *Гржибовський Ю. Л.* Взаємовідносини в сфері медичного страхування / Ю. Л. Гржибовський // Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності публічних службовців: теорія, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентіві України. – Львів, 2007. – С. 333 – 335.

4. *Гринаш В. М.* Результативність, економічність та ефективність медичної послуги в контексті реформування системи охорони здоров'я / В. М. Гринаш, О. В. Любінець // Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності

публічних службовців: теорія, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України. – Львів, 2007. – С. 335–339.

5. *Кіндзерський С. А.* Державне управління в гуманітарній сфері регіону України: стан та тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02 / С. А. Кіндзерський. – К., 2006. – 20 с.

6. *Медведєв І. А.* Реалізація державної освітньої політики: культурно-управлінський аспект / І. А. Медведєв, Н. М. Дмух // Управління розвитком : зб. наук. ст. / Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2007. – № 4. – С. 14–16.

7. *Огнев'юк В. О.* Освіта в системі цінностей сталого розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / В. О. Огнев'юк. – К., 2003. – 36 с.

8. *Поздняков В. М.* Наука і освіта в ноосферній концепції В. І. Вернадського : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.02 / В. М. Поздняков. – К., 2006. – 20 с.

9. *Прокопенко А. Л.* Освіта як чинник соціальних змін (методологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / А. Л. Прокопенко. – К., 2007. – 19 с.

10. Соціогуманітарні виміри державної політики : навч. посіб. / за ред. д.іст.н. В. П. Трощинського. – К. : Вид-во НАДУ. – 2007. – С. 5–18.

Надійшла до редколегії 11.03.2008 р.